Rättsfallssamlingen

FÖRSLAG TILL AVGÖRANDE AV GENERALADVOKAT
MACIEJ SZPUNAR
föredraget den 18 maj 2017 [1]

Förenade målen C-588/15 P och C-622/15 P

LG Electronics Inc. (C-588/15 P),
Koninklijke Philips Electronics NV (C-622/15 P)
mot

Europeiska kommissionen

”Överklagande – Konkurrensbegränsande samverkan – Världsmarknaden för bildrör för TV-apparater och bildskärmar – Beslut i vilket en överträdelse konstateras av artikel 81 EG och artikel 53 i avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet – Avtal och samordnade förfaranden om priser, uppdelning av marknader, kapacitet och produktion – Moderbolagets ansvar för dotterbolagets rättsstridiga handlande – Meddelande om anmärkningar som riktats uteslutande till moderbolaget – Rätten till försvar”

Inledning

1. Genom de aktuella överklaganden har klagandena begärt att de båda domar som Europeiska unionens tribunal meddelade den 9 september 2015 i målen LG Electronics/kommissionen [2] och Philips/kommissionen [3] ska upphävas, i vilka den ogillade talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut C(2012) 8839 slutlig av den 5 december 2012 om ett förfarande enligt artikel 101 FEUF och artikel 53 i EES-avtalet (ärende COMP/39.437 – Bildrör för TV-apparater och datorskärmar) (nedan kallat det omtvistade beslutet), och i andra hand att de böter som påförts klagandena ska nedsättas.

2. Dessa överklaganden som har förenats inför det muntliga förfarandet och domen [4] tar i synnerhet upp en ny fråga som angår iakttagandet av rätten till försvar i en situation där ett dotterbolags rättsstridiga handlande har tillskrivits dess moderbolag. Det kommer närmare bestämt att röra sig om att avgöra huruvida ett moderbolags rätt till försvar åsidosätts när Europeiska kommissionen riktar meddelandet om invändningar till moderbolaget utan att även rikta det till det dotterbolag vars agerande har ifrågasatts, särskilt i det fall då detta dotterbolag har försatts i konkurs och moderbolaget således fråntagits all tillgång till dess handlingar.

Bakgrund till tvisterna

3. Bakgrunden till tvisterna kan, såsom de framgår av de överklagade domarna, sammanfattas enligt följande.

1 Originalspråk: franska.

2 Dom av den 9 september 2015, LG Electronics/kommissionen (T-91/13, ej publicerad EU:T:2015:609) (nedan kallad domen LGE).

3 Dom av den 9 september 2015, Philips/kommissionen, (T-92/13, ej publicerad, EU:T:2015:605) (nedan kallad domen Philips).

4 Genom domstolens beslut av den 7 februari 2017.

4. Kommissionen har i det omtvistade beslutet konstaterat att de främsta producenterna i världen av katodstrålerör (nedan kallade CRT) hade överträtt artikel 101 FEUF och artikel 53 i avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet av den 2 maj 1992 (EGT L 1, 1994, s. 3) genom att delta i två olika överträdelser som angick dels marknaden för färgbildrör för datorskärmar (nedan kallade CDT), dels marknaden för färgbildrör för TV-apparater (nedan kallade CPT).

5. LG Electronics Inc. (nedan kallat LGE) är en leverantör av elektronisk materiel till allmänheten. Koninklijke Philips Electronics NV (nedan kallat Philips) är moderbolaget i Philipskoncernen som har specialiserat sig på elektroniska produkter.

6. LGE och Philips tillverkade bildrör till och med den 1 juli 2001. Denna dag överlät de båda klagandena hela sin verksamhet på området för CRT till ett gemensamt företag, LPD koncernen, som leddes av bolaget LG Philips Displays Holding BV.

7. I det omtvistade beslutet ansåg kommissionen att dels LGE och dess dotterbolag, dels Philips dotterbolag hade deltagit i konkurrensbegränsande samverkan angående CDT och CPT fram till dess att CRT-verksamheten överfördes till LPD koncernen den 1 juli 2001. Följaktligen hölls LGE och Philips ansvariga för båda överträdelserna.

8. Kommission fann vidare att klagandena även skulle hållas solidariskt ansvariga, i deras egenskap av moderbolag, för LPD koncernens deltagande i den konkurrensbegränsande samverkan angående CDT och CPT under perioden från den 1 juli 2001 till den 30 januari 2006.

9. Kommissionen konstaterade således i artikel 1.1 c och 1.1 d i det omtvistade beslutet att Philips, i fråga om den konkurrensbegränsande samverkan angående CDT, hade deltagit från den 28 januari 1997 till den 30 januari 2006 och att LGE hade deltagit från den 24 oktober 1996 till den 30 januari 2006. Kommissionen konstaterade även i artikel 1.2 f och 1.2 g i det omtvistade beslutet att, i fråga om den konkurrensbegränsande samverkan angående CPT, hade Philips deltagit från den 21 september 1999 till den 30 januari 2006 och LGE hade deltagit från den 3 december 1997 till den 30 januari 2006.

10. Vad gäller överträdelsen angående CDT, har kommissionen i artikel 2.1 c-e i det omtvistade beslutet ålagt Philips böter på 73 185 000 euro och LGE böter på 116 536 000 euro samt ålagt båda dessa företag, med solidariskt ansvar, böter på 69 048 000 euro. Vad angår överträdelsen i samband med CPT har kommissionen i artikel 2.2 c-e i det omtvistade beslutet ålagt Philips böter på 240 171 000 euro och LGE böter på 179 061 000 euro samt ålagt båda dessa företag, med solidariskt ansvar, böter på 322 892 000 euro.

Förfarandet vid tribunalen och den överklagade domen

11. Genom ansökan som inkom till tribunalens kansli den 14 respektive den 15 februari 2013, väckte LGE och Philips var sin talan om ogiltigförklaring av det omtvistade beslutet såvitt detta rörde vart och ett av dem och i andra hand, nedsättning av de böter som ålagts dem genom beslutet.

12. Till stöd för sin talan anförde LGE sju ogiltighetsgrunder. Den första grunden avsåg åsidosättande av LGE:s rätt till försvar, såvitt LPD koncernen uteslöts från förfarandet. I punkterna 67-91 i domen LGE prövade tribunalen denna grund och fann att den saknade verkan och att talan inte kunde vinna bifall såvitt avsåg någon del av denna grund. Tribunalen underkände även LGE:s övriga grunder och den ogillade således talan i dess helhet.

13. Philips åberopade till stöd för sin talan åtta ogiltighetsgrunder. Den andra grunden avsåg åsidosättande av artikel 101 FEUF, artikel 53 i avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet, artikel 27.1 i förordning (EG) nr 1/2003 [5], rätten till försvar och särskilt rätten att yttra sig, principen om god förvaltning såvitt kommissionen inte höll LPD koncernen ansvarig för de överträdelser den kritiserats för. Tribunalen prövade denna andra grund och fann att talan inte kunde bifallas såvitt avsåg den grunden i punkterna 74-99 i domen Philips. Tribunalen biföll inte heller talan såvitt avsåg de övriga grunder som Philips åberopat och ogillade därför talan i dess helhet.

Parternas yrkanden

14. LGE har yrkat (mål C-588/15 P) att domstolen ska

– upphäva domen LGE,

– ogiltigförklara artikel 1.1 d och 1.2 g, artikel 2.1 d och 2.1 e, samt artikel 2.2 d och 2.2 e i det omtvistade beslutet,

– sätta ned de böter som ålagts bolaget, och

– förplikta kommissionen att ersätta rättegångskostnaderna i båda instanserna,

15. Philips har yrkat (mål C-622/15 P) att domstolen ska

– upphäva domen Philips,

– ogiltigförklara artikel 1.1 c och 1.2 f, artikel 2.1 c och 2.1 e, samt artikel 2.2 c och 2.2 e i det omtvistade beslutet,

– sätta ned de böter som ålagts koncernen, och

– förplikta kommissionen att ersätta rättegångskostnaderna i båda instanser.

16. Kommissionen har yrkat att domstolen ska ogilla överklagandena och förplikta klagandena att ersätta rättegångskostnaderna.

Bedömning

17. Till stöd för sina överklaganden har LGE och Philips åberopat tre, respektive fyra grunder som delvis överlappar varandra.

18. I enlighet med domstolens önskan begränsar jag min bedömning till den första grund för överklagandet som LGE har anfört och till den andra grund för överklagandet som Philips anfört, vilka båda avser åsidosättande av rätten till försvar till följd av att meddelandet om invändningar inte riktades till deras gemensamma dotterbolag, LPD koncernen.

5 Rådets förordning (EG) nr 1/2003 av den 16 december 2002 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna [101 FEUF] och [102 FEUF] (EGT L 1, 2003, s. 1).

De överklagade domarna

Domen LGE

19. Genom sin första grund i första instans hävdade LGE att kommissionen hade åsidosatt dess rätt till försvar genom att underlåta att rikta meddelandet om invändningar och det angripna beslutet till LPD koncernen.

20. Tribunalen prövade och underkände denna grund i punkterna 67-91 i domen LGE.

21. Efter att har erinrat om rättspraxis angående iakttagandet av rätten till försvar och moderbolagets ansvar, konstaterade tribunalen att kommissionen inte kunde kritiseras för att ha begått något fel genom att inte hålla LPD koncernen ansvarig för överträdelsen och att sökandens argument som syftade till att styrka att företagets rätt till försvar hade åsidosatts var verkningslösa (punkterna 68-83 i domen LGE).

22. I punkterna 84-91 i domen LGE underkände sedan tribunalen denna grund och bemötte LGE:s argument som byggde på att bolaget inte hade kunnat säkerställa sitt försvar i brist på tillgång till LPD koncernens handlingar. Tribunalen konstaterade härvidlag att eftersom dessa handlingar inte ingick bland de handlingar som kommissionen hade grundat sig på när den antog det angripna beslutet, kunde LGE inte hävda att företaget hade hindrats från att på ett användbart sätt tillkännage sina synpunkter på de handlingar som denna institution hade tagit fasta på (punkt 85 i domen LGE).

23. Därefter anförde tribunalen att sökanden enligt den allmänna försiktighetsprincipen var skyldig att tillse, även under sådana omständigheter som det gemensamma företagets försättande i likvidation, att dess bokföring och arkiv med uppgifter sparades så att det var möjligt att få en bild av dess verksamhet i syfte att förfoga över nödvändig bevisning i samband med eventuella rättsliga eller administrativa åtgärder (punkterna 86 och 87 i domen LGE) och detta trots svårigheterna till följd av den nederländska konkursen och avsaknaden av samarbete från LPD koncernens sida (punkterna 88 och 89 i domen LGE).

24. Tribunalen preciserade slutligen för fullständighetens skull att även om kommission inte formellt hade involverat LPD koncernen i det administrativa förfarandet, hade den riktat skrivelser med begäran om upplysningar till de olika bolagen i koncernen och utfört inspektioner i dess lokaler (punkt 90 i domen LGE).

Domen Philips

25. I den andra delen av den andra grunden i första instans hävdade Philipskoncernen att kommissionen hade hindrat den från att få tillgång till information som var viktig för dess försvar, genom att inte involvera LPD koncernen i det administrativa förfarandet.

26. Tribunalen prövade denna grund i punkterna 90-99 i domen Philips.

27. Efter att ha erinrat om rättspraxis angående iakttagandet av rätten till försvar och ett moderbolags ansvar, fann tribunalen att kommissionen inte hade gjort sig skyldig till något fel genom att inte göra LPD koncernen ansvarig för sitt handlande (punkterna 91-97 i domen Philips).

28. Tribunalen anförde dessutom att Philips enligt den allmänna försiktighetsprincipen var skyldigt att tillse, även under sådana omständigheter som det gemensamma företagets försättande i konkurs, att dess bokföring och arkiv med uppgifter sparades så att det var möjligt att få en bild av företagets verksamhet i syfte att förfoga över nödvändig bevisning i samband med eventuella rättsliga eller administrativa åtgärder. Tribunalen preciserade att det i vart fall framgick av handlingarna i målet att kommissionen riktade skrivelser med begäran om upplysningar till de olika företagen i LPD koncernen (punkt 97 i domen Philips).

29. För fullständighetens skull framhöll tribunalen att Philips för att erhålla en nedsättning av böterna med hänsyn till sitt samarbete, hade gett kommissionen information om LPD koncernens deltagande i den konkurrensbegränsande samverkan, vilket betyder att Philipskoncernen förfogade över många uppgifter i detta avseende som den kunde använda för att försvara sig på ett effektivt sätt (punkt 98 i domen Philips).

Parternas argument

LGE:s argument

30. LGE har gjort gällande att tribunalen gjorde sig skyldig till felaktig rättstillämpning när den konstaterade att kommissionen inte hade åsidosatt företagets rätt till försvar genom att besluta att inte översända meddelandet om invändningar till LPD koncernen.

31. LGE har inledningsvis bestritt att den första grunden i första instans är verkningslös (punkt 83 i domen LGE). Företaget har hävdat att de skäl som det redogörs för i punkterna 73-82 i domen angår en annan fråga som inte hade tagits upp vid tribunalen, nämligen frågan om kommissionen hade begått ett misstag genom att hålla LGE ansvarigt för överträdelsen. Enligt LGE gör inte slutsatsen att kommissionen kunde hålla företaget ansvarigt att dess grund om åsidosättande av rätten till försvar blir verkningslös.

32. LGE har kritiserat tribunalen för att den tillerkänt kommissionen ett absolut utrymme för skönsmässig bedömning i samband med beslutet huruvida meddelandet om invändningar skulle riktas till moderbolaget eller dotterbolaget.

33. LGE anser att utövandet av denna befogenhet under sådana förhållanden som de i det aktuella målet begränsas av iakttagandet av rätten till försvar. Det framgår av domen kommissionen/Tomkins [6] att om dotterbolaget lägger fram bevis till sin fördel som härrör från dess arkiv eller från samtal med personalen drar moderbolaget automatiskt nytta av dessa bevis. Följaktligen är ett moderbolags förmåga att utöva sin rätt till försvar beroende av att dotterbolaget är involverat i förfarandet.

34. LGE har gjort gällande att om LPD koncernen i det aktuella fallet hade anmodats att försvara sig och hade lyckats att lägga fram bevis till sin fördel skulle följaktligen LGE automatiskt ha dragit nytta av dem. LGE har under åberopande av domen Solvay/kommissionen [7] hävdat att det inte kan uteslutas att om kommissionen hade riktat meddelandet om invändningar till LPD koncernen, skulle denna ha kunnat förete bevis som var till nytta för LGE:s försvar.

6 Dom av den 22 januari 2013, kommissionen/Tomkins (C-286/11 P, EU:C:2013:29, punkt 39).

7 Dom av den 25 oktober 2011, Solvay/kommissionen (C-109/10 P, EU:C:2011:686, punkt 62).

35. Den praxis som består i att rikta sig till både dotterbolaget och moderbolaget framgår för övrigt av kommissionens handbok för förfaranden enligt artiklarna 101 och 102 FEUF.[8] Den omständigheten att kommissionen översände frågeformulär till LPD koncernen saknar relevans, eftersom ett frågeformulär i egenskap av bevismedel för uppgifter till klagandens fördel inte har samma värde som ett meddelande om invändningar. En svarande ska få kännedom om invändningarna innan han fullt ut kan utöva rätten till försvar.

36. LGE har därefter kritiserat de skäl i domen LGE som ledde till att talan inte bifölls vad avsåg den av företaget anförda grunden.

37. Den omständigheten att LGE kunde lägga fram synpunkter på de uppgifter som kommissionen tagit fasta på och att kommissionen erhöll upplysningar av LPD koncernen räckte inte enligt LGE för att säkerställa att dess rätt till försvar iakttogs. Vidare har LGE kritiserat tribunalens konstaterande att företaget var skyldigt att tillse att uppgifter i dess bokföring och arkiv sparades för att göra det möjligt att följa det gemensamma företagets verksamhet (punkt 86 i domen LGE). Denna skyldighet rör de fall då moderbolaget överlåter ett dotterbolag till en tredjepart och faktiskt har kunnat försäkra sig avtalsvägen om kontinuerlig tillgång till handlingarna. LGE har förklarat att bolaget miste kontrollen över sitt dotterbolag med anledning av det försattes i konkurs och att konkursförvaltaren inte är skyldig att bevilja moderbolaget kontinuerlig tillgång till handlingarna.

Philips argument

38. Philips har gjort gällande att tribunalen gjorde sig skyldig till felaktig rättstillämpning när den slog fast att kommissionen inte begick något förfarandefel när den underlät att rikta meddelandet om invändningar till LPD koncernen (punkterna 75-82 i domen Philips).

39. Philips har inte bestritt att kommissionen har möjlighet att hålla ett moderbolag ansvarigt för en överträdelse om moderbolaget faktiskt har utövat ett avgörande inflytande över dotterbolagets agerande. Philips har påpekat att detta inte besvarar frågan om kommissionen är skyldig att involvera båda enheterna i det administrativa förfarandet. Philips koncernen har gjort gällande att dess ansvar i det aktuella fallet ”i sin helhet är härlett” från sitt dotterbolags ansvar och eftersom LPD koncernen inte har tillskrivits något direkt ansvar för överträdelsen, ”överskrider” Philips ansvar i egenskap av moderbolag det ifrågavarande dotterbolagets ansvar i den mening som avses i domen Total/kommissionen.[9]

40. Philips har uppgett att dess dotterbolag inte längre var en del av samma företag under det administrativa förfarandet, i och med att det var underkastat en av domstol utsedd förvaltare sedan den 30 januari 2006. Philips har hävdat att på grund av att dotterbolaget inte var involverat i det administrativa förfarandet och inte mottog meddelandet om invändningar, har det varken haft något tillfälle eller någon skyldighet att försvara sig mot kommissionens påståenden. Dessutom var det enbart PLD koncernen som hade tillgång till dokumentationen om sin verksamhet och som hade haft tillgång till de relevanta medarbetarna. Mot bakgrund av dotterbolagets konkurs har Philipskoncernen anfört att det var omöjligt att få tillgång till dessa handlingar i syfte att förfoga över bevis som behövdes för dess försvar.

8 Manual of procedure for the application of Articles 101 TFUE and 102 TFEU, 2012. Se http://ec.europa.eu/competition/antitrust/information_en.html (nedan kallad förfarandehandboken).

9 Dom av den 17 september 2015, Total/kommissionen (C-597/13 P, EU:C:2015:613, punkterna 35 och 38).

41. Enligt Philipskoncernen borde kommissionen ha beaktat att den hade förlorat kontrollen över sitt dotterbolag och inte längre hade tillgång till LPD koncernens handlingar. Philips har hävdat att om kommissionen hade inbegripit LPD koncernen i det administrativa förfarandet, skulle denna ha varit i stånd att försvara sig och Philips skulle även haft bättre möjligheter att säkerställa sitt försvar. Kommissionens beslut att utestänga LPD koncernen från det administrativa förfarandet har således fråntagit Philips dess möjligheter att på ett effektivt sätt utöva sin rätt till försvar.

Kommissionens argument

42. Kommissionen har hävdat att de aktuella grunderna inte kan tas upp till sakprövning då de riktas mot bedömningar av de faktiska omständigheterna och att det i vart fall saknas fog för dem.

43. Kommissionen har hävdat att den enligt fast rättspraxis [10] har möjlighet att vidta sanktionsåtgärder mot den ena och/eller den andra av enheterna – moderbolaget och dotterbolaget – vilka tillsammans utgör ett företag. Enligt kommissionen har klagandena oriktigt gjort gällande att moderbolaget automatiskt skulle dra nytta av varje minskning av dotterbolagets ansvar. Det finns inte något som kan motivera att ett moderbolags ansvar reduceras i det fall där det begåtts förfarandefel som rör dotterbolagets rättigheter, exempelvis avsaknaden av giltig delgivning av meddelandet om invändningar till dotterbolaget.

44. Dessutom har kommissionen hävdat att lösningen av problemet i domen Solvay/kommissionen [11] inte kan överföras på förevarande mål. Kommissionen har gjort gällande att den domen rör tillgång till kommissionens akt och inte kan åberopas i syfte att hävda att kommissionen ska säkerställa tillgång till information som inte finns i dess besittning. I det aktuella målet erhöll kommissionen relevant information av LPD koncernen genom att rikta ett frågeformulär till koncernen och genom att utföra en inspektion. LGE fick tillgång till dessa uppgifter inom ramen för sitt försvar. Kommissionen är inte skyldig att säkerställa att andra bolag än svaranden i kommissionens förfarande uppmuntras att förebringa bevisning till svarandens fördel. Som svar på LGE:s argument angående förfarandehandboken, har kommissionen preciserat att denna inte är tvingande och att den kan anpassas efter behov i det enskilda fallet och en avvikelse i förfarandet i jämförelse med förfarandehandboken räcker därför inte för att visa att det skett en felaktig rättstillämpning.

45. Enligt kommissionen har tribunalen inte tolkat moderbolagens försiktighetsskyldighet, vad gäller upprätthållandet av tillgången till dotterbolagens dokumentation som en absolut skyldighet. Tvärtom har tribunalen prövat de faktiska omständigheterna i det aktuella målet och angett att LGE och Philips hade nära förbindelser med LPD koncernen under hela överträdelseperioden och således hade kunnat spara relevant information i sina respektive arkiv eller på något annat sätt.

Bedömning

Räckvidden av grunderna för överklagandena

46. Villkoren för att moderbolaget ska kunna hållas ansvarigt för sitt dotterbolags deltagande i en konkurrensbegränsande samverkan framgår av domstolens fasta praxis.

10 Dom av den 3 mars 2011, Siemens och VA Tech Transmission & Distribution/kommissionen (T-122/07-T-124/07, EU:T:2011:70, punkt 151), och dom av den 27 juni 2012, Bolloré/kommissionen (T-372/10, EU:T:2012:325, punkt 50).

11 Dom av den 25 oktober 2011, Solvay/kommissionen (C-109/10 P, EU:C:2011:686, punkt 62).

47. Jag erinrar om att unionens konkurrensrätt avser verksamheten i företag, det vill säga ekonomiska enheter som i juridiskt hänseende kan bestå av flera fysiska eller juridiska personer. När en sådan ekonomisk enhet har överträtt konkurrensreglerna ska den, enligt principen om personligt ansvar, ansvara för överträdelsen. Överträdelsen ska sedan klart och tydligt tillskrivas en juridisk person och meddelandet om invändningar och kommissionens beslut ska vara riktade till denna person. [12]

48. Enligt fast rättspraxis kan ett dotterbolags handlande tillskrivas moderbolaget då dotterbolaget inte självständigt bestämmer sitt agerande på marknaden. I en sådan situation utgör nämligen moder- och dotterbolag ett och samma företag i den mening som avses i artikel 101 FEUF och kommissionen har därför möjlighet att tillställa moderbolaget ett beslut utan att det krävs att moderbolaget personligen deltagit i överträdelsen. [13]

49. Ända tills nyligen var detta ämne dock föremål för kontroverser som angick själva uppfattningen av den mekanism som gör det möjligt att tillskriva ett moderbolag som inte har deltagit i överträdelsen ansvar. [14] Domstolen har konstaterat att det i den aktuella situationen berörda moderbolaget skulle anses ”själv[t] ha överträtt unionens konkurrensregler. [15] Vidare har domstolen slagit fast att moderbolagets ansvar ”i sin helhet är härlett” från dotterbolagets ansvar. [16]

50. I en nyligen meddelad dom preciserade domstolen att ett moderbolag som åläggs ansvar för dotterbolagets överträdelse är personligen ansvarigt för en överträdelse av unionens konkurrensregler som det självt ansågs ha begått på grund av det avgörande inflytande som det hade över dotterbolaget och som gjorde det möjligt att bestämma dotterbolagets agerande på marknaden. [17] I en situation där moderbolagets ansvar har sitt ursprung i dotterbolagets rättsstridiga handlande, ansågs inte desto mindre det konkurrensbegränsande agerandet ha begåtts av moderbolaget självt, eftersom det utgjorde en ekonomisk enhet med sitt dotterbolag. [18]

51. Jag noterar att de aktuella överklagandena visserligen rör ett liknande problem, men ur den mycket mer begränsade synvinkeln moderbolagets effektiva utövande av rätten till försvar, i en situation där detta inte längre har kontroll över sitt före detta dotterbolag under det administrativa förfarandet.

52. I de aktuella överklagandena har de klagandena moderbolagen nämligen inte bestritt att de hållits ansvariga för sitt gemensamma dotterbolag LDP koncernens rättsstridiga agerande. De av klagandena åberopade grunderna avser i de båda överklagandena, åsidosättande av rätten till försvar på grund av att kommissionen inte riktade meddelandet om invändningar till LDP koncernen och den omständigheten att klagandena följaktligen inte kunde dra nytta av de eventuella bevis till sin fördel som dotterbolaget hade kunnat lägga fram inom ramen för sitt eget försvar. [19]

12 Se dom av den 10 september 2009, Akzo Nobel m.fl./kommissionen (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punkterna 54–57 och där angiven rättspraxis).

13 Se dom av den 10 september 2009, Akzo Nobel m.fl./kommissionen (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punkterna 58 och 59), och dom av den 16 juni 2016, Evonik Degussa och AlzChem/kommissionen (C-155/14 P, EU:C:2016:446, punkt 27).

14 Se generaladvokaten Wahls förslag till avgörande, AkzoNobel m.fl./kommissionen (C-516/15 P, EU:C:2016:1004, punkterna 52–69).

15 Dom av den 26 november 2013, Kendrion/kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771, punkt 55), och dom av den 10 april 2014, kommissionen m.fl./Siemens Österreich m.fl. (C-231/11 P–C-233/11 P, EU:C:2014:256, punkt 47).

16 Dom av den 22 januari 2013, kommissionen/Tomkins (C-286/11 P, EU:C:2013:29, punkterna 37, 39, 43 och 49), och dom av den 17 september 2015, Total/kommissionen (C-597/13 P, EU:C:2015:613, punkt 38).

17 Dom av den 27 april 2017, Akzo Nobel m.fl./kommissionen (C-516/15 P, EU:C:2017:314, punkt 56 och där angiven rättspraxis).

18 Se, för ett liknande resonemang, dom av den 27 april 2017 Akzo Nobel m.fl./kommissionen (C-516/15 P, EU:C:2017:314, punkterna 72 och 73). 0

19 LGE har bland annat uppgett i sin svarsinlaga att dess argument inte syftar till att kritisera kommissionen för att den begått ett fel genom att inte ålägga dess dotterbolag något ansvar, utan för att den har åsidosatt LGE:s rätt till försvar genom att inte rikta meddelandet om invändningar till nämnda dotterbolag.

Det påstådda åsidosättandet av rätten till försvar

53. Enligt domstolens fasta praxis, som i det aktuella fallet har tillämpats av tribunalen,[20] är iakttagandet av rätten till försvar i handläggningen av administrativa förfaranden som rör konkurrens en allmän unionsrättslig princip som säkerställs av domstolen.[21]

54. Iakttagandet av rätten till försvar förutsätter att det berörda företaget har getts tillfälle att under det administrativa förfarandet på ett meningsfullt sätt framföra sina synpunkter på huruvida de påstådda faktiska omständigheterna och förhållandena verkligen föreligger och är relevanta och på de handlingar som enligt kommissionen styrker dess påstående om att det skett en överträdelse.[22]

55. I de aktuella överklagandena har frågan väckts huruvida dessa krav iakttas i förhållande till ett moderbolag, i en situation där kommissionen beslutar att inte rikta meddelandet om invändningar till det dotterbolag som deltagit i den konkurrensbegränsande samverkan, när detta dotterbolag har försatts i konkurs, så att dess handlingar och dess anställda inte längre finns tillgängliga för moderbolaget.

56. Jag noterar att meddelandet om invändningar som behandlas i artikel 27.1 i förordning nr°1/2003[23] utgör den väsentliga processuella garantin för att rätten till försvar iakttas, såtillvida att det gör det möjligt för adressaten att på ett användbart sätt göra gällande sina argument i det förfarande som inletts mot vederbörande.[24] Den juridiska person som kan komma att åläggas böter ska klart och tydligt anges i meddelandet om invändningar och det ska vara riktat till denna person. Det ska även anges i vilken egenskap en juridisk person klandras för de åberopade omständigheterna.[25]

57. Således är meddelandet om invändningar avsett att göra det möjligt att personligen utöva rätten till försvar för varje juridisk person som berörs av det administrativa förfarandet på konkurrensområdet.

58. Följaktligen kan iakttagandet av denna processuella garanti i förhållande till ett moderbolag som mottagit ett meddelande om invändningar inte hotas enbart av det skälet att meddelandet om invändningar inte har riktats till en annan juridisk person, det vill säga dess dotterbolag som direkt har deltagit i överträdelsen.

59. Detta resonemang äger enligt min åsikt fortfarande giltighet, trots att eventuella bevis till klagandenas fördel som dotterbolaget tillhandahållit i sitt svar på meddelandet om invändningar kan vara till nytta för moderbolaget.

60. Även om de särskilda egenheterna beaktas i en situation där olika juridiska personer som bildar en och samma ekonomiska enhet kan hållas ansvariga för samma överträdelse, anser jag inte att ifrågasättandet av en juridisk person kan utgöra ett sätt att försvara sig för andra juridiska personer som utövar sin rätt till försvar på ett självständigt sätt.

20 Se punkterna 68–70 i domen LGE och punkterna 91–93 i domen Philips.

21 Dom av den 13 februari 1979, Hoffmann-La Roche/kommissionen (85/76, EU:C:1979:36, punkt 9). Se även, dom av den 3 september 2009, Prym och Prym Consumer/kommissionen (C-534/07 P, EU:C:2009:505, punkt 26 och där angiven rättspraxis).

22 Se dom av den 9 juli 2009, Archer Daniels Midland/kommissionen (C-511/06 P, EU:C:2009:433, punkt 88, och där angiven rättspraxis).

23 I denna bestämmelse föreskrivs att kommissionen innan den fattar det beslut i vilket en överträdelse konstateras ska ge de juridiska personer som omfattas av förfarandet tillfälle att yttra sig över kommissionens invändningar.

24 Dom av den 3 september 2009, Papierfabrik August Koehler m.fl./kommissionen (C-322/07 P, C-327/07 P och C-338/07 P, EU:C:2009:500, punkterna 38 och 39), och dom av den 10 september 2009, Akzo Nobel m.fl./kommissionen (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punkt 57).

25 Dom av den 10 september 2009, Akzo Nobel m.fl./kommissionen (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punkt 57). Detta krav tydliggörs även i förfarandehandboken (punkt 5(1), s. 116), till vilken klagandena har hänvisat: ”While the subject of the competition rules is an «undertaking”, each legal entity that may be liable for the infringement within the undertakings must individually receive, as an addressee, [a Statement of Objections] … It is therefore important to make sure that the [Statement of Objections] is addressed to all possible legal entities (parent companies and subsidiaries) that may be held jointly and severally liable for the infringement … The final decision cannot be addressed to legal entities which, although they may be considered to be responsible for the infringements, were not an addressee of the [Statement of Objections]”.

61. Såsom framgår av artikel 27.1 i förordning nr°1/2003 är översändandet av meddelandet om invändningar ett tvingande processuellt krav som syftar till att säkerställa att det företag som ett beslut riktar sig till, i vilket det konstateras att en överträdelse har begåtts, kan utöva sin rätt till försvar.[26] Eftersom kommissionen lagenligt har beslutat att inte hålla dotterbolaget ansvarigt – vilket inte har bestritts inom ramen för de aktuella överklagandena[27] – kan den inte vara skyldig att översända ett meddelande om invändningar till detta dotterbolag.

62. Härav följer i förevarande fall, såsom tribunalen helt riktigt konstaterade (punkt 83 i domen LGE och punkt 97 första meningen i domen Philips), att den omständigheten att dotterbolaget inte formellt har ålagts något ansvar för överträdelsen samt att det inte översänts något meddelande om invändningar till dotterbolaget, inte innebär en brist som kan hota koncernens moderbolags rätt till försvar.

63. Klagandena har inte desto mindre hävdat att det förhåller sig på annat sätt i det fall där det dotterbolags handlingar, vilket direkt har deltagit i den konkurrensbegränsande samverkan, inte längre är tillgängliga för dess moderbolag. Klagandena har härvidlag hävdat att åsidosättandet av rätten till försvar i den situationen är en följd av att de inte kunnat dra nytta av eventuella bevis till deras fördel som dotterbolaget hade kunnat tillhandahålla.

64. Jag anser inte att detta argument är övertygande.

65. Enligt min mening är det med orätt som klagandena har hänvisat till domstolens praxis angående utlämnande av bevis till klagandens fördel och särskilt har åberopat domen Solvay/kommissionen.[28]

66. Denna rättspraxis[29] rör tillgång till uppgifter till fördel för klaganden som finns i kommissionens akt. Klagandenas argument inom ramen för de aktuella överklagandena rör dock inte tillgång till kommissionens akt och för övrigt inte heller några andra uppgifter som kommissionen samlat in under det administrativa förfarandets gång,[30] utan tillgång till uppgifter som kommissionen potentiellt skulle ha kunnat förfoga över om LDP koncernen hade lagt fram dem.

67. Jag noterar att det i förfarandena på konkurrensområdet föreskrivs olika sätt för kommissionen att erhålla bevis samt regler om tillgång till handlingarna i ärendet som således gör det möjligt för de berörda parterna att få kännedom om uppgifter som kommissionen förfogar över.[31]

68. I det aktuella fallet översände kommissionen, såsom framgår av punkt 92 i domen LGE och punkt 97 i domen Philips, skrivelser med begäran om upplysningar till bolagen i LDP koncernen och utförde inspektioner i koncernens lokaler. Om klagandena under dessa förhållanden hade betraktat de utredningsåtgärder som kommissionen vidtagit som otillräckliga, borde de ha tagit initiativet att begära av kommissionen att den skulle vidta andra lämpliga åtgärder för att samla in relevanta uppgifter som koncernen förfogade över.

26 Se, för ett liknande resonemang, dom av den 7 juni 1983, Musique Diffusion française m.fl./kommissionen (100/80-103/80, EU:C:1983:158, punkt 10), och dom av den 3 september 2009, Papierfabrik August Koehler m.fl./kommissionen (C-322/07 P, C-327/07 P et C-338/07 P, EU:C:2009:500, punkt 36).

27 Se punkt 52 i detta förslag till avgörande.

28 Dom av den 25 oktober 2011, Solvay/kommissionen (C-109/10 P, EU:C:2011:686, punkterna 62 och 64 och där angiven rättspraxis). Enligt denna rättspraxis räcker det i det fall då en handling till fördel för klaganden inte har delgetts, för att det ska konstateras att rätten till försvar har åsidosatts att den berörda personen visar att handlingarna till hans fördel hade kunnat användas till hans försvar.

29 Domen av den 25 oktober 2011, Solvay/kommissionen (C-109/10 P, EU:C:2011:686), gällde handlingar i kommissionens akt som hade förkommit vilka Solvay inte hade fått tillgång till och som – enligt vad kommissionen själv hade erkänt – kunde innehålla upplysningar som var relevanta för försvaret.

30 Se, angående eventuella bevis till fördel för klagandena som fanns i svaren på det meddelande om invändningar som riktats till andra parter som berördes av samma förfarande, dom av den 16 juni 2011, Solvay/kommissionen (T-186/06, EU:T:2011:276, punkt 225) och dom av den 16 juni 2011, Bavaria/kommissionen (T-235/07, EU:T:2011:283, punkterna 119 och 249-251).

31 Artiklarna 18-21, respektive artikel 27.2 i förordning nr 1/2003.

69. Mot bakgrund av det ovan anförda var det riktigt att tribunalen av skäl som anges i punkterna 68-83 i domen LGE och punkterna 91-97 i domen Philips, avfärdade det argument som var och en av klagandena hade framfört enligt vilket kommissionen hade åsidosatt deras rätt till försvar genom att avstå från att rikta meddelandet om invändningar till LDP koncernen.

70. Även om det kunde vara tveksamt huruvida den motivering som finns i punkterna 68-83 i domen LGE och punkterna 91-97 i domen Philips på ett fullständigt sätt bemöter argumenten från sökandena i första instans, samt huruvida punkt 83 i domen LGE på ett juridiskt korrekt sätt anger, inte att grunden i första instans saknar fog, utan att den är verkningslös, skulle en sådan eventuell anmärkning som rör de överklagade domarnas motivering emellertid inte vara av den art att den kan medföra att de upphävs, eftersom det i vart fall visar sig att det var befogat av ovan angivna skäl att inte bifalla talan såvitt avsåg de berörda grunderna. [32]

71. Vad slutligen angår klagandenas argument som rör de skäl i de överklagade domarna där det hävdas att alla företag är skyldiga att se till att handlingar sparas som gör det möjligt att följa företagens verksamhet (punkterna 86-89 i domen LGE och punkt 97 i domen Philips), noterar jag, såsom framgår av att tribunalen använde uttrycken ”i vart fall” och ”härutöver” i de ovannämnda punkterna, att dessa anmärkningar riktas mot skäl som anförts för fullständighetens skull i de överklagade domarna och att de härigenom är verkningslösa.

Förslag till avgörande Mot bakgrund av det ovan anförda föreslår jag att domstolen inte bifaller överklagandet av tribunalens dom av den 9 september 2015, LG Electronics/kommissionen (T-91/13, ej publicerad, EU:T:2015:609), vilket ingetts av LG Electronics Inc., såvitt avser den första grunden, och att domstolen inte bifaller överklagandet av tribunalens dom av den 9 september 2015, Philips/kommissionen (T-92/13, ej publicerad, EU:T:2015:605), vilket ingetts av Koninklijke Philips Electronics NV, såvitt avser den andra grunden.

32 Se punkterna 58-69 i detta förslag till avgörande, och dom av den 2 april 1998, kommissionen/Sytraval och Brink’s France (C-367/95 P, EU:C:1998:154, punkt 47), och dom av den 30 september 2003, Biret International/rådet (C-93/02 P, EU:C:2003:517, punkt 60).